

Streszczenie

Liturgia stanowi przestrzeń szczególnego spotkania teologii i prawa. Nawet, jeśli niektórym wydaje się, że powinna być ona ograniczona tylko do wymiaru czysto mistycznego, bo widzi się w niej specjalny rodzaj modlitwy, to w rzeczywistości jej kształt jest dokładnie określony przez normy prawa kanonicznego. Jeśli w odniesieniu do liturgii ma być mowa o kulcie dokonującym się w imieniu Kościoła, musi on być sprawowany przez osoby prawnie do tego wyznaczone oraz z zastosowaniem aktów zatwierdzonych przez władzę kościelną (kan. 834 § 2 KPK). Ponieważ liturgia jest wyrazem wiary Kościoła (KKK 1124), dlatego też musiała stać się przedmiotem zainteresowania określonego przez niego prawa. Zręby obowiązujących norm odnoszących się do liturgii i sprawowania sakramentów zostały zarysowane na Soborze Watykańskim II, zaś owocem refleksji wtedy podjętej stała się konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*. Z kolei przepisy w niej zawarte znalazły swoje urzeczywistnienie w *Kodeksie prawa kanonicznego* z 1983 roku. Zdaniem prawodawcy ten zbiór prawny może być pojmowany jako wielki pas transmisyjny, przenoszący na język kanonistyczny soborową doktrynę eklezjologiczną.

Krytyczna ocena *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1983 roku musi uwzględnić też obiektywne stwierdzenie, że nie każda norma w nim określona i zawarta oddała w sposób precyzyjny *sensus Ecclesiae* twórców i uczestników Soboru Watykańskiego II. Toteż w minionych latach nie brakowało przedsięwzięć ze strony najwyższego ustawodawcy, aby dokonać koniecznych korekt niektórych norm kodeksowych. Tak też było w przypadku kan. 838 KPK, którego treść została określona w nieco zdeformowany sposób w stosunku do principiów wcześniej przyjętych w konstytucji *Sacrosanctum Concilium*. Ten sobór powszechny chciał przywrócić w Kościele modlitwy liturgicznej w takim kształcie, aby odpowiednio przystosowana do mentalności ludzi, mogła być rzeczywiście przez nich zrozumiała. Dlatego nieodzownym było powierzyć lokalnym konferencjom biskupów zadanie wprowadzenia języka narodowego do liturgii oraz przygotowania i zaaprobowania właściwych wersji ksiąg liturgicznych. Proces współpracy pomiędzy Stolicą Apostolską a konferencjami biskupów nie zawsze był pozbawiony trudności, a kolejne zmiany przepisów nie we wszystkich przypadkach okazywały się właściwe. Dlatego – jak to wyraził papież Franciszek w liście apostolskim motu proprio *Magnum principium* – należało dokonać stosownych zmian, które

uczyniłyby współpracę tych dwóch podmiotów sprawniejszą i bardziej owocną w służbie wiernym. I tak na mocy przywołanego dokumentu z 3 września 2017 roku zmodyfikowano brzmienie kan. 838 KPK, aby zgodnie z tym, co zostało określone w konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, zwłaszcza w artykułach 36 §§ 3, 4, 40 i 63, oraz w liście apostolskim motu proprio *Sacram liturgiam*, nr IX, kompetencje Stolicy Apostolskiej były wyraźniej odzwierciedlone w tłumaczeniach ksiąg liturgicznych i ich pogłębianych adaptacjach, w tym wszelkie nowe teksty, które zostaną w nich zawarte, zostały ustanowione i zatwierdzone przez konferencje biskupów.

Przepisy zawarte w kan. 838 KPK odnoszą się do ważnych kwestii związanych z adaptacjami i akomodacjami prawa liturgicznego. Były one od zawsze przedmiotem uważnego i ciągłego zainteresowania ze strony Kościoła, aby nie tylko zachować istotną jedność obrządku rzymskiego (KL 38), ale także usprawnić wspólne spotkanie ludzi z Bogiem, które powinno odbywać się oczywiście poprzez modlitwę, jednak za pośrednictwem dostosowanych symboli i znaków oraz właściwego języka komunikacji. (KL 39-40). Tak istotne dla życia Kościoła zagadnienia zasługują na pogłębianą refleksję kanoniczną, dlatego też zostały podjęte w czterech rozdziałach opracowania dotyczącego adaptacji i akomodacji prawa liturgicznego według kan. 838 KPK.

W rozdziale pierwszym prezentacja uwzględniła zagadnienia wstępne odnoszące się do problematyki prawa liturgicznego. Aby we właściwy sposób ukazać, jak rozumieć normy prawne wydawane w zakresie liturgii, trzeba było najpierw w paragrafie pierwszym zarysować definicję prawa liturgicznego. W tym celu należało przedstawić to prawo w aspekcie historycznym, z podziałem na kształtowanie się stosownych przepisów w starożytności chrześcijańskiej, po czym wskazać na normy prawne uzgodnione w czasach nowożytnych. Następnie, poprzez syntetyczne spojrzenie na poszczególne księgi w *Kodeksie prawa kanonicznego* z 1983 roku, konieczne było ukazać normy liturgiczne, które należy określić jako rzeczywiste prawo Kościoła. Uwieńczeniem tego zakresu rozważań było określenie natury i celu prawa liturgicznego. Potem w paragrafie drugim prezentacja uwzględniła źródła prawa liturgicznego. Można je podzielić na źródła pochodzenia, czyli istnienia prawa [*fons existendi*], zwane źródłami wewnętrznymi lub materialnymi oraz źródła poznania prawa [*fons cognoscendi*], zwane z kolei źródłami zewnętrznymi lub formalnymi. Źródłami istnienia prawa liturgicznego są: Stolica Apostolska, biskup diecezjalny oraz konferencja biskupów. Natomiast za źródła poznania prawa można uznać: księgi liturgiczne, dokumenty Stolicy Apostolskiej

oraz partykularne prawo liturgiczne. Źródłem prawa kanonicznego jest również zwyczaj prawny, który na zakończenie tego rozdziału został omówiony w aspekcie przepisów liturgicznych.

Rozdział drugi stał się przestrzenią przybliżenia pojęcie adaptacji i akomodacji w prawie kanonicznym. W paragrafie pierwszym określona została relacja pomiędzy adaptacjami i akomodacjami prawa liturgicznego, co zapoczątkowało omówienie terminologii, charakterystycznej dla tych dwóch zagadnień. Dochodzenie do dzisiejszego rozumienia adaptacji i akomodacji poprzedziły takie pojęcia, jak inkarnacja, indygenizacja, kontekstualizacja i rewizja. Te terminy stanowiły właściwe wprowadzenie do ukazania historyczno-kulturowego wymiaru adaptacji i akomodacji. Następnie omówiono istotne dla podejmowanego zagadnienia artykuły z konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, którą uważa się za *magna carta* adaptacji i akomodacji prawa liturgicznego. Komentarz do soborowej konstytucji o liturgii obejmował określenie ogólnych zasad adaptacji (KL 37), następnie pierwszy stopień adaptacji (KL 38-39), a w końcu drugi stopień adaptacji (KL 40). Syntezą tego przedłożenia było ukazanie różnic pomiędzy przedmiotowymi adaptacjami a akomodacjami. Paragraf drugi, traktujący o wpływie inkulturacji na stanowienie prawa liturgicznego, rozpoczął się od przedstawienia definicji kultury oraz jej związku z religią i prawem. Następnie przybliżono istotę inkulturacji. W tym celu trzeba było najpierw zaprezentować inkulturację w prawie kościelnym, co nawiązuje po pierwsze do jej spotkania z prawem rzymskim i germańskim, a ostatecznie pozwala dostrzec prawo kanoniczne w Kościele, określanym mianem sakramentu zbawienia. W ramach prezentacji tego zagadnienia inkulturacja została zestawiona z *ius divinum*, zaś na koniec pokazana w aspekcie praktycznym, przy okazji omawiania modeli inkulturacji liturgicznej: metody równoważności dynamicznej, przystosowania twórczego oraz postępu organicznego.

W rozdziale trzecim dokonała się prezentacji regulacji prawnych w zakresie adaptacji i akomodacji. Po pierwsze była to zasada przystosowanej modlitwy liturgicznej. Aby wyjaśnić, skąd się wzięło takie określenie i na czym ono polega, zostały zaprezentowane dokumenty Kościoła, kształtujące po Soborze Watykańskim II aktualne rozumienie adaptacji i akomodacji. W tym celu omówienia wymagały: konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, list apostolski motu proprio *Sacram liturgiam*, instrukcja *Comme le prevoit*, instrukcja *Varietates legitimae* oraz instrukcja *Liturgiam authenticam*. Drugi paragraf trzeciego rozdziału stał się komentarzem do kan. 838 § 1-4

KPK, zaprezentowanego w świetle listu apostolskiego motu proprio *Magnum principium*. Komentarz ten rozpoczął się od określenia klucza, w jakim należy interpretować analizowany list apostolski papieża Franciszka. Następnie ukazany został proces redakcyjny przedmiotowej normy prawnej z wyjaśnieniem, jakie treści zachowały w niej *status quo*, a jakie uległy zmianie na podstawie *Magnum principium*. Nie zabrakło w tej prezentacji szczegółowego omówienia kan. 838 § 2-3 KPK, wraz z określeniem statusu prawnego *recognitio* oraz *confirmatio*, jako pojęć istotnych w tradycji kanonicznej i prawie liturgicznym.

Rozdział czwarty koncentrował się wokół adaptacji i akomodacji wpisanych w praktykę prawno-kanoniczną. Nie sposób było zaprezentować – z uwagi na ograniczenia spowodowane właściwą metodologią – wszystkich aspektów przedmiotowych pojęć, dlatego w pierwszym paragrafie zostały omówione jedynie niektóre adaptacje i akomodacje, i to jeszcze na przykładzie wybranych polskich ksiąg liturgicznych. W celu egzemplifikacji odwołano się do obrzędów chrztu dzieci, bierzmowania oraz małżeństwa. Przedłożenie dotyczyło osobno najpierw adaptacji we właściwych rytuałach, a następnie dopuszczonych tam akomodacji. Za odpowiednie dopełnienie nie tylko ostatniego rozdziału, ale i całego opracowania potraktować można – przedstawioną w drugim paragrafie – prezentację przykładowych nieprawidłowości w zakresie adaptacji i akomodacji. W tym celu najpierw została zwrócona uwaga na konieczność rewizji niektórych adaptacji. I tutaj przede wszystkim dotyczyło to: właściwego przekładu wyrażenia *pro multis* w mszałach krajowych, obrzędów pokuty przy jednoczesnym sprawowaniu Mszy Świętej oraz podpisywania formuły profesji zakonnej na ołtarzu. A następnie została zaprezentowana krytyczna ocena wobec stosowania akomodacji naruszających normy prawa liturgicznego, do których zaliczyć można: sprawowanie Eucharystii poza miejscem świętym, nadużycia w udzielaniu Komunii Świętej pod obiema postaciami oraz błogosławienie wiernych podczas rozdzielania Komunii Świętej.

Opublikowany 3 września 2017 roku przez papieża Franciszka list apostolski motu proprio *Magnum principium* nie tylko sprawił, że uległa zmianie treść § 2 oraz § 3 kan. 838 KPK, ale stał się też ważnym przyczynkiem do podjęcia w wielu środowiskach dyskusji na temat inkulturacji oraz związanymi z nią adaptacjami i akomodacjami prawa liturgicznego. To, że kierowanie świętą liturgią należy do właściwej władzy kościelnej świadczy o tym, że stanowione normy prawne nie biorą się znikąd (kan. 838 § 1 KPK).

Nie są oderwane, ani od kontekstu historycznego, ani tym bardziej kulturowego. Na ich sprecyzowanie ma wpływ *ius traditum*, wyrastają z wierności zasadzie *lex orandi – lex credendi*. Kształt przepisów zawartych w *Kodeksie prawa kanonicznego* z 1983 roku można zawdzięczać odnowie liturgicznej podjętej w związku z Soborem Watykańskim II, a potem sukcesywnie po nim realizowanej. Choć mogło się wydawać, że pierwszy dokument soborowy – konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, stanie się niewiele znaczącym zbiorem wskazówek o charakterze duszpasterskim, tymczasem okazało się, że zawarto w niej takie wskazania, które posłużyły do określenia w aktualnym prawie kanonicznym istotnych norm odnoszących się do liturgii i sprawowania sakramentów.